

İLMÎ MAHLASLI BİR ŞAİRE ATFEDİLEN MANZUM YÜZ HADİS TERCÜMESİ TRANSLATIONS OF A HUNDRED POETIC HADITHS ATTRIBUTED TO A POET NAMED İLMÎ

Yrd. Doç. Dr. Suat DONUK
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
suatdonuk@hotmail.com

Özet

Klasik Türk edebiyatı nazım türlerinden biri yüz hadis tercümeleridir. Şimdiye kadar pek çok Türkçe yüz hadis tercümesi bulunup neşredilmiştir. Fakat yazma eser kütüphanelerinde keşfedilmeyi bekleyen başka hadis tercümeleri de vardır. Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmaları numara 06 Mil Yz A 4274/1'de kayıtlı eser, üzerinde çalışılmamış manzum bir hadis tercümesidir. Eserde herhangi bir mahlas zikredilmemiştir. Fakat yazma nüshanın sonundaki istinsah kaydında İlmî mahlaslı bir şaire ait olduğu bildirilmiştir. Yazmadaki diğer bir kayıttan 17. yüzyıl ve öncesinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Metinde tasavvufî ifadelerin çok, öğüt verici üslubun belirgin oluşu 17. yüzyıl şairlerinden Bağdatlı İlmî Dede'ye ait olabileceğini akla getirmektedir. Eser, 80 hadis ve bunların birer kıt'a ile tercümesinden meydana gelmiştir. Kıt'alar aruzun fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. Şairin aruzu ve kafiyeği tatbiki nispeten başarılıdır. Dizelerde görülen hece düşürmeler ve cinas, yazarın Türk halk şairlerinden etkilendiğini göstermektedir. Eserde yer alan hadislerde konu bütünlüğü yoktur. Müellif birebir tercümeyle yetinmemiş, müritlerine seslenen bir mürşit edasıyla öğütler vermiştir. Edebî sanatlar bakımından zengin olan eser, önemli sayıda Türkçe deyimler ve arkaik kelimeler ihtiva etmektedir. Bu makalede çeşitli tartışmalar neticesinde manzum hadis tercümesi hakkında varılan bulgular sunulmuştur. Manzum tercümenin

şekil, muhteva, dil ve anlatım hususiyetleri ortaya konmuştur. İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen manzum hadis tercümesinin tesis edilen çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manzum yüz hadis tercümesi, İlmî, 17. yüzyıl.

Abstract

One of the types of poetry of the Classical Turkish literature is the translations of a hundred hadiths. Many hundred hadiths in Turkish have been published so far. However, there are other hadiths in the manuscript libraries that need to be discovered. The literary work registered as no. 06 Mil Yz A 4274/1 at the Ankara National Library is a translation of poetic hadiths yet to be studied. In the manuscript, no nickname is not mentioned. However, in the entry part at the end of the manuscript, it is stated that it belongs to a poet named ilmî. From another record in the work, it is understood that it was written in the 17th century and before that. Judging by the abundance of sufistic expressions and the style adopting advice, the manuscript can be said to belong to İlmî Dede, the 17th century poet from Baghdad. It consists of 80 hadiths and their translations in couplets. The verses were written in the fâ'ilâtün pattern of the aruz prosody. The aruz prosody and rhyme are relatively successful. Haplology and pun seen in the lines show that the poet was affected by the Turkish minstrels. There was no theme integrity in the hadiths of the manuscript. The writer did not contend with word-for-word translation but also gave advice to his followers by addressing them like a teacher. The manuscript rich with literary arts contains a considerable amount of Turkish idioms and archaic words. In this article, the findings regarding the poetic hadith translation are presented as a result of various discussions. The subtleties of form, content, language and expression of the translation are analysed. The translated text based on the poetic hadith attributed to a poet named İlmî was shared with the scientific community.

Keywords: Translations of a hundred poetic hadiths, İlmî, 17th century.

Giriş

Hadis, Arapçada “yeni, son zamanlarda olmak; genç olmak” anlamlarına gelen “haduse” kökünden türemiş bir kelime olup “yeni, yeni ortaya çıkan, son zamanlarda olan; modern” anlamlarını taşımaktadır (Mutçalı, 1995: 153). Terim olarak ise “Hz. Muhammed’in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini”

karşılıkmaktadır. Hadis; aynı zamanda hadisleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik bir ilim dalıdır (Kandemir, 1997: 27). Hadisin Türkçedeki ilk anlamı, Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarıdır (Kardaş vd., 2000: 1079).

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin (Haşr Sûresi, 7. âyet)." ve "O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'ân ancak kendisine bildirilen bir vahiydir (Necm Sûresi, 3-4. âyet)." âyetleri Hz. Peygamber'e uymanın zaruri olduğuna işaret etmektedir. Bu uyma işi; akaid, İslam esasları, dinî hükümler olarak aralarında bir fark gözetmeden peygamberin bütün söz ve davranışlarına tabi olmakla gerçekleşir. Nitekim İslamî hükümlerin ortaya konuluşunda *Kur'ân*'dan sonra ikinci kaynak olarak Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının geldiği hususunda görüş birliği vardır (Terzi, 1987: 26). *Kur'ân*'ı en iyi anlayan, âyetlerdeki ilâhî maksadı en iyi bilen Hz. Muhammed olduğu için, ihtilafa düşülen noktalarda hadisleriyle insanları aydınlatmıştır. Namaz, oruç, zekat gibi *Kur'ân*'da uygulama hükümleri olmayan ibadetlerin nasıl tatbik edileceği hadislerle netlik kazanmıştır. Hadisler aynı zamanda *Kur'ân-ı Kerîm*'de yer almayan bir çok meseleye de açıklık getirmiştir (Başaran ve Sönmez, 2001: 11-15).

İslam dini için oldukça önem taşıyan hadisleri konu alan bir ilim dalı ortaya çıkmış, bu alanda çalışan âlimlerin ürettikleri eserlerden oluşan geniş bir literatür meydana gelmiştir. Sahifeler, cüzler, müsnedler, mu'cemler, sünenler vb. pek çok alt kategoriden oluşan hadis ilmi literatürünün bir kısmını kırk hadisler meydana getirmektedir. İlk örneklerine henüz H. II./M. VIII. yüzyılda rastlanan kırk hadisler bir yönüyle dinî ve ahlâkî, diğer yönüyle edebî özelliklere sahip olduğu için İslam edebiyatının temel türlerinden biri hâline gelmiştir. Arap edebiyatında daha çok mensur olarak kullanılan bu tür, İran ve Türk edebiyatında önce manzum-mensur karışık bir kalıba sokulmuştur. Arap edebiyatçıları neredeyse hiç manzum kırk hadisler yazmadıkları halde Fars ve Türk şairler ilerleyen yıllarda bütünüyle hadislerin nazmından müteşekkil eserler meydana getirmişlerdir (Karahana, 2002: 470). Özellikle Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren neredeyse her asırda, aralarında Alî Şîr

Nevâyî, Fuzûlî, Nâbî gibi büyük isimlerin de olduğu pek çok şair, manzum hadis-i erbain tercümesi yazmıştır.¹

Türk şairleri manzum olarak kırk hadisin yanı sıra yüz hadis de tercüme etmişlerdir. Yazma eser kütüphanelerinde manzum yüz hadis tercümelerine rastlanmaktadır. Bu konu üzerine yapılan bir doktora çalışmasına göre Türk edebiyatında yedi manzum yüz hadis tercümesi bulunmaktadır (Öztoprak, 1993: 29-80). Fakat yapılan yeni araştırmalar neticesinde bu türde daha fazla eserin olduğu, henüz gün yüzüne çıkmamış manzum yüz hadis tercümelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır (bk. Sevgi, 1993).

Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmaları numara 06 Mil Yz A 4274/1'de hakkında çalışma yapılmamış bir manzum yüz hadis tercümesi bulunmaktadır. Yazma'nın üç farklı yerine işlenen kayıtlarda İlmî mahlaslı bir şaire ait olduğu bildirilen eserin kütüphanelerde başka bir nüshasına rastlanmamaktadır. Bu makalede İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen bu manzum yüz hadis tercümesinin adı, yazarı, yazılış tarihi tartışılacak, muhteva ve şekil hususiyetleri ortaya konacak ve tesis edilen çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılacaktır.

1. Bulunduğu Yazma

İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen manzum yüz hadis tercümesi Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar Koleksiyonu numara 06 Mil Yz A 4274/1'de kayıtlıdır. Manzum tercüme, çeşitli dinî risalelerin yer aldığı bir seçki eser mecmuasının 2a-8b sayfaları arasındadır. Eser, herhangi bir ser-levha ya da başlık olmaksızın besmele ile başlamaktadır. Hadis-i şerifler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Türkçe tercümeleleri hemen altta yer almaktadır. Tercümeyle meydana getiren mısralarda siyah mürekkep kullanılmıştır. Özenli, okunaklı bir hurde nesih hatla yazılmıştır. Haç ve terazi filigranlı bir kâğıdı vardır. 2b ve 7b sayfalarında birer derkenâr görülmektedir. Sayfalarda hatta etki etmeyen

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. 1- (Karahana, 1952) 2- (Karahana, 1954) 3- (Sevgi, 2000) 4- (Avcı, 2016: 1-32) 5- (Aksoy, 1997: 121-130) 6- (Yıldırım, 2015: 123-141) 7- (Aksu, 2004: 17-34) 8- (Giynaş, 2012: 1133-1157) 9- (Poyraz, 2014:109-135) 10- (Akot, 2013: 71-84) 11- (Özdemir, 2016: 323-342) 12- (Yıldız, 2003: 91-124) 13- (Bayak, 2015: 597-622) 14- (Yıldız, 2011: 127-150)

rutubet lekeleri bulunmaktadır. Eser, “Temme el-hadîs-i şerîf li-İlmî Efendi” kaydı ile bitmektedir.

2. Adı

Makale konusu manzum hadis tercümesi yazma nüshada herhangi bir başlık bulunmaksızın başlamaktadır. Metin içerisinde de eser adı zikredilmemektedir. Yazmada yer alan temme kaydında sadece “hadîs-i şerîf” ibaresi yer almaktadır. Eser, kütüphane kataloğuna *Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercemesi* ismiyle kaydedilmiştir.² Fakat söz konusu tercümede 80 hadis yer almaktadır. Bu kadar çok sayıda hadisin ele alındığı bir telife kırk hadis tercümesi demek doğru görünmemektedir. İlmî mahlaslı bir şaire mâl edilen eser her ne kadar tam yüz hadis ihtiva etmese de onu yüz hadis tercümesi şeklinde nitelemenin önünde bir engel bulunmamaktadır. Çünkü bu tür teliflerde sayı her zaman yüze ulaşamayabilir (Derdiyok, 1996: 225). Ayrıca şu an elimizde tek nüshası bulunan eserin tespit edilecek yeni yazmalarında hadis sayısının artma ihtimali de vardır. Bu nedenlerle esere *Manzum Yüz Hadis Tercümesi* adının verilmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız.

3. Şairi

Manzum yüz hadis tercümesinde herhangi bir mahlas geçmemektedir. Bununla birlikte metnin sonunda “Temme hadîs-i şerîf li-İlmî (İlmî'nin hadîs-i şerîfinin yazımı tamamlandı.)” biçiminde bir kayıt vardır. 2b ve 7b varaklarında der-kenar olarak iki kıt'a yer almaktadır. Her iki kıt'ada da kırmızı mürekkeple “li-İlmî” başlığı yazılmıştır. Kütüphane kataloğunda ise eserin şairi olarak Mağnisavî İlmî Efendi gösterilmektedir.

Türk edebiyatında İlmî mahlasıyla şiir yazan 18 şair bulunmaktadır (Tuman, 2001: 694-698).³ Müstensihin düştüğü “İlmî'nin...” bilgisinin doğru olduğunu varsayarsak manzum yüz

² bk. <http://www.yazmalar.gov.tr/eser/manzum%3BBm-had%C3%AEs-i-erba%C3%AEen-tercemesi/2607> (E.T: 28.10.2017)

³ Ayrıca bk. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, İlmî Maddesi, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&detayli_arama=1&M_AD=ilmi&p=2 (E.T: 29.10.2017)

hadisin bunlardan hangisine ait olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Maalesef yazma ve metin hususiyetleri manzum hadis tercümesinin hangi İlmî tarafından yazıldığı noktasında fazla veri sunmamaktadır. Yazma nüshadaki iki farklı istinsah kaydında geçen 1065/1654-55⁴ tarihinden ve dil hususiyetlerinden hareketle şairin 17. yüzyıl ve öncesinde yaşadığı sonucunu çıkartmak mümkündür. Eserin hadis-i şeriflerin Arapçadan Türkçeye çevirisi olması müellifin Arap diline hakim, iyi bir eğitim almış bir kişi olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Manzumelerin nazım tekniğinin sağlamlığı da başka eserleri de bulunan, başarılı bir sanatçı tarafından yazıldığı intibamı uyandırmaktadır.

1065/1654-55 senesinden önce yaşamış, iyi bir eğitim almış ve nispeten başarılı şiirleri olan İlmî mahlaslı beş şair vardır:

İlmî Dede: Bağdatlıdır. Öğrenimini Bağdat ve İstanbul'da tamamladı (Bursalı Mehmed Tahir, 1333: 117). İstanbul'da Fatih Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Kahire mahkemesine naib olarak atandı. Buradan hacca gitti. Hac dönüşü Şam'da Mevlevî şeyhlerinden Dâlî Dede'ye (öl. 1601) mürit, onun ölümü üzerine de Şam Hankah'ına şeyh oldu (Kaplan: E.T. 30.10.2017). Bağdat, Irak, Acem diyarlarını dolaşan Bağdatlı Rûhî, Derviş Samtî ve Derviş Ünsî gibi birçok şair, İlmî'nin velilik dairesine girdi. O dönemde Şam ve Halep civarında Seyyid Nesîmî'nin yolundan giden Hurûfî şairler küfür isnadıyla idam edilirken İlmî'nin himayesindeki şairler bu tehlikeden onun sayesinde kurtuldu. İlmî, 1020/1611-12 yılında Şam'da öldü. Şam'da, Dede Kartal'ın mezarı yanına gömüldü (Genç, 2000: 347-348).

Eserleri:

1. Dîvân: Tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi bölümü numara 166'da kayıtlıdır. 35 kaside, 157 gazel, 1 terci'-bend, 1 terkiib-bend, 1 tahmis, 3 kıt'a, 5 rubai ve 2 tarihten meydana gelmiştir (Oğuz, 2002 :V).

⁴ Ankara Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, numara 06 Mil Yz A 4274, vr. 44a, 94a.

2. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî: Eser, Yûsuf-ı Sîne-çâk (ö.1546)'ın Mesnevî'den seçtiği 366 beytin yer aldığı *Cezîre-i Mesnevî* adlı eserinin ilk şerhlerinden biridir. İlmî Dede, şerhte mutasavvıf kişiliğinin etkisiyle yer yer tasavvufî açıklamalarda da bulunmuştur (Demirel, 2007: 483-484). Katib Çelebi önemli bir şahsın emri ile onun bu eseri yazdığını belirtmektedir (Kâtib Çelebi, 2014: 1266).

3. Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ: Eserde Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin menkıbeleri anlatılmıştır (Kaplan: E.T. 30.10.2017).

4. Fütûhat ve Füsûs-ı Hikem Şerhi: Muhyiddin-i Arabî'nin *Fütûhat* ve *Füsûs-ı Hikem* isimli eserlerinin anlaşılması güç kısımlarına yapılan şerhlerden meydana gelmiştir.

Bağdatlı İlmî Dede âlim, mutasavvıf ve şair kimlikleriyle tanınmıştır. Türkçenin yanısıra Arapça ve Farsça şiirler de yazmıştır.

İlmî-i Nâzik: Edirnelidir (Kılıç, 2010: 1099). Asıl adı Ahmed'dir. Lütfî Çelebi adlı bir kasaba kadısının oğludur (Açıkgöz, 2017. 237). İlk olarak Kınalızâde Ali Efendi'den dersler aldı. Hocasının ölümü üzerine belirli bir dönem zorluk çekti. Abdurrahman Efendi ikinci defa Rumeli kazaskeri olduğunda ona mülazemet bahşetti (Tuğluk, 1989: 643). Çeşitli yerlerde kadılık yaptı (Kaplan: E.T. 31.10.2017). Kıbrıs'ta Bâf kadısı iken 1008/1599-1600 senesinde vefat etti (Mehmed Süreyya, 1996: 794). Bazı kaynaklar vefat tarihi olarak 1000/1591-92 senesini bildirmektedir (Zavotçu, 2009: 188).

Hocasının oğlu olması hasebiyle yakınlıkları bulunan Kınalızâde Hasan Çelebi, İlmî'nin şiirlerinin âşıkâne ve sûznâk (ateşli) olduğunu kaydetmiştir. Kaynaklarda İlmî-i Nâzik'in herhangi bir eserinin olup olmadığı hususunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Gınâyîzâde İlmî: Manisalıdır. Asıl adı Abdullah'tır. Gınâyîzâde ve Mağnisavî nisbeleriyle tanınmıştır (Özcan, 1989: 175). Manisa'dan İstanbul'a geldi. Medrese öğrenimini tamamlayıp mülazım oldu (Çapan, 2005: 370). Filibe'de uzun süre kadılık yaptı. 1055 senesi sonlarında (1645) vefat etti (Kesik: E.T.

30.10.2017). Şeyhülislam Yahya Efendi ve biraderi Şeyhî Çelebi ile yakınlıkları vardı. Yahya Efendi'nin üçüncü defa şeyhülislamlığa atanmasına tarih düşürmüştür (Zavotçu, 2009: 187). Şeyhî Çelebi de İlmî'nin vefatına latîfe içeren bir tarih beyti yazmıştır (Özcan, 1989: 175).

Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Efendi, *Mecelletü'n-nisâb*'da Gınâyîzâde Efendi'nin *Manzum Akaid*'inin olduğunu ve eserini 1037/1627 yılında tamamladığını bildirmektedir (323a). Yazma eser kütüphanelerinde *Manzum Akaid*'in çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Bir örnek için bk. Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, numara 10 Hk 1061/01.

Gınâyîzâde İlmî'nin biyografik kaynaklarımızdaki manzume örneklerine bakıldığında onun nükteli, âşıkâne şiirler yazmaya yatkın olduğu anlaşılmaktadır.

Remzîzâde İlmî: Asıl adı Mehmed'dir. Remzî mahlasıyla şiirler yazan Bursalı bir kadının oğlu olması nedeniyle Remzîzâde nisbesiyle tanınmıştır (Aksoyak: E.T. 21.09.2017). Varlıklı bir aileden geldiği için iyi bir eğitim aldı. Ebussuud Efendi'den mülazım oldu (Donuk, 2017a: 1125-1126). Haydar Paşa, Kaplıca, Semaniye, Ayasofya, Süleymaniye, Edirne Selimiye medreselerinde müderrislik yaptı. Halep, Kudüs ve Bursa'ya kadı oldu (Aycibin, 2007: 333). 1006/1597-98 senesinde İstanbul'da vefat etti. Kovacı Dede Mescidi'nde defnedildi (Donuk, 2017b: 4-5).

Remzîzâde İlmî'nin fıkhıdaki miras dağılımı konusunu ele aldığı *Manzum Feraiz* adlı bir eseri vardır (bk. Donuk, 2017b). Kaynaklar onun şairlik fitratının mizaha yatkın olduğunu bildirmektedir (Açıkgöz, 2017: 237).

Mustafa İlmî Efendi: Divan sahibi olan bu şair hakkında biyografik kaynaklarımız herhangi bir bilgi vermemektedir. Divanındaki şiirlerden öğrenildiği kadarıyla IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde yaşamıştır. Tarih manzumelerinden biri 1066/1655 senesine işaret ettiği için 17. yüzyıl sanatçısı olduğu anlaşılmaktadır. İznik Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yaptığı, Şeyhülislam Yahya Efendi'nin lütuflarına mazhar olduğu şiirlerden istihraç edilen diğer bilgilerdir.

Mustafa İlmî, rindâne manzumeler yazmakla birlikte ağırlıklı olarak hikemi şiir tarzını benimsemiştir (Çetinkaya, 2003: 10-18). Osmanlı müelliflerinin üretken oldukları 17. yüzyılda bu denli hacimli bir divan sahibi şair hakkında bilginin olmaması, İlmî mahlaslı 18 sanatçının olmasına rağmen bunlardan birine uymaması ve bu hususta sadece bir yüksek lisans tezinin bulunması bu konunun yeni araştırmalar yapmak suretiyle izah edilmesi gerektiğini düşündürmektedir.

Makale konusu manzum yüz hadis, muhtemelen bu beş şairden biri tarafından yazılmıştır. Eserin konusunun dinî olması, ağırlıklı olarak İslâmî bir dilin kullanılması, sûfiyâne bir havanın sezilmesi, âşıkâne, sûznâk şiirler yazan İlmî-i Nâzîk'e ait olma ihtimalini zayıf kılmaktadır. Gınâyîzâde'nin *Manzum Akaid*, Remzîzâde'nin *Manzum Feraiz* adlı dinî içerikli eserleri mevcuttur. Bu yüzden her ne kadar âşıkâne tarzda şiirler yazsalar da manzum hadis tercümesinin Remzîzâde veya Gınâyîzâde'ye ait olma ihtimali vardır. Mustafa İlmî'ye aidiyeti de onun âşıkâne şiirler yazmasından dolayı kuşkuludur.

Manzum tercümede şairin çok sayıda tasavvuf terimi kullanması ve hadisleri çevirirken konu dışına çıkarak tasavvufi mesajlar vermesi dikkat çekicidir. Eserde;

Şüret-i emmâre kelbinden arıt gönlüñ evin
Kâlbüñ olsun pāk ü tâhir Mescid-i Akşâ gibi (İlmî: 3b)

Âb-dest al bâṭınuñ şirk ü riyâdan pāk kıl
Tâ ki kâlbüñe tecellî eyleye nūr-ı ḥuzûr (İlmî: 6b)

Rûḥ-ı Aḥmed ne dūrür mü'minler ervâhı kâmu
Bir deñizdendür bu enhâr-ı cüdâ [kim] bî-gümân (İlmî: 4a)

gibi doğrudan tasavvufi mesajlar içeren pek çok beyit vardır. "Dervîş, kâmil, irşâd, zikir, kanâat, ferâgat köşesi, cân gözü, gaflet uykusu vb." tasavvuf terimlerinin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Ayrıca;

Kâfir ise daḥı mazlûmuñ du'âsından şaḥın
Kim geçer çarḥuñ yedi kâat cevşenin tîr-i du'â (İlmî: 6a)

Şarf kııl mālūñ za'if ü derdmend olanlara
Tā ki devlet giłmeye elden tebāh olmaya cāh (İlmî: 6a)

Halk-ı 'ālem uyğuda 'ömr ise durmaz geçmede
Bu ne ğafletdür 'aceb vā ğasretā vā veyletā (İlmî: 8a)

beyitlerinde görüldüğü üzere çoğu beyit, müritlerini irşat etmeye çalışan bir müşşidin ağzından çıkmış intibai uyandırmaktadır.

Eserin sonundaki hadislerin genelde gibi ⁵ من عرف نفسه فقد عرف ربه⁵ sıhhati tartışmalı, fakat mutasavvıfların sahih hadis şeklinde kabul ettikleri sözler olması dikkat çekici başka bir noktadır.

Bütün bu hususlar söz konusu manzum yüz hadis tercümesinin mutasavvıf kimliği olan biri tarafından yazıldığı düşüncesini akla getirmektedir. Nitekim Bağdâdî İlmî Dede, yukarıda belirtildiği üzere Mevlevî şeyhi Dâlî Dede'ye intisap etmiş, onun ölümüyle de Şam Mevlevîhânesi şeyhi olup uzun yıllar irşat faaliyetleri yürütmüştür. Bu bakımdan manzum yüz hadis tercümesinin başka dinî, tasavvufî eserleri de olan Bağdâdî İlmî Dede tarafından telif edildiği fikri kuvvet kazanmaktadır.

64

Makale konusu manzum hadis tercümesinin şairinin kim olduğu sorusunun yeni nüshaların ortaya çıkmasıyla netlik kazanması muhtemeldir.

4. Yazılış Tarihi

Manzum yüz hadis tercümesinin mukaddimesi ve hatimesi bulunmamaktadır. Bu nedenle yazılış tarihi belli değildir. Metnin sonunda yer alan istinsah kaydında da herhangi bir tarih bildirilmemektedir. Eser, baştan sona hadis tercümelerinden müteşekkil olduğu için yazılış senesini tahmin etmeyi sağlayacak bir ibare de içermemektedir. Manzum hadis tercümesinin yer aldığı mecmuadaki iki kayıta 1065/1654-55⁶ tarihi geçmektedir.

⁵ "Kendini bilen Rabb'ini bilir." (İbn Teymiye bunun mevzu olduğunu söylerken, İbn Arabî bunun hadis olduğunu ve keşfen bunun sahih olduğunu gördüğünü söylemiştir. [bk. Aclunî, 2/262])

⁶ Ankara Milli Kütüphane, Türkçe Yazmalar Koleksiyonu, numara 06 Mil Yz A 4274, vr. 44a, 94a.

Buna göre söz konusu eser, 17. yüzyıl veya daha öncesinde yazılmıştır.

İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen eserin dil hususiyetlerinden biri –uban, –durur, gibi Türkçe arkaik ekler ile dak, assı, bun vb. arkaik kelimelerin çok oluşudur. Bu husus, eserin yazılış tarihinin 17. yüzyıl öncesi olabileceğini düşündürmektedir. Fakat ileri dönemlerde yazılan metinlerde de bu tür ek ve kelimelerin bulunabileceğini eklemekte fayda vardır.

5. Şekil Unsurları

Makale konusu eser, hadisin başlık olarak yazılması, altta iki beyitle Türkçeye tercüme edilmesi suretinde tanzim edilmiştir. Bu iki beyit tüm hadisler için aynı şekil özellikleri taşımaktadır. Tümü aruzla ve xa xa kafiye düzeniyle yazılmıştır. Bunlar kıt'a nazım şeklinin hususiyetlerdir (Dilçin, 1997: 202). Başka bir deyişle her hadis bir kıt'a ile tercüme edilmiştir. Eser, seksen hadis ve seksen kıt'adan oluşmaktadır. İki yerde derkenar olarak fazladan iki kıt'a yazılmıştır. Bu haliyle eser seksen iki kıt'adan müteşekkildir. Hadislerin kıt'a şekliyle tercümesi Türk edebiyatında ilk kez Ali Şîr Nevâyî ile başlayıp Fuzûlî, Rihletî ve Nâbî ile devam ederek bir geleneğe dönüşmüştür (Sevgi, 2000: 31-33). Manzum yüz hadis tercümelerinin de ekserinde bu yöntem görülmektedir. Kadrî, Latîfî, Muhyî ve Visâlî'nin yüz hadis tercüme kısımları kıt'alardan müteşekkildir (Öztoprak, 1993: 51, 58, 68, 74).

İlmî mahlaslı bir sanatçıya mâl edilen eserde fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün kalıbı kullanılmıştır. İki yerde mutat dizilişteki kıt'anın yanında derkenâr olarak birer dördlük daha yazılmıştır. Kıt'a nazım şeklinin kullanıldığı bu beyitlerde ise "fe'ilâtün / mefâ'ilün / fe'ilün kalıbı tercih edilmiştir. Eserde ciddi aruz kusurları görülmemektedir. Tüm mısralarda vezin oturmaktadır. Bununla birlikte bazı dizelerde aslı "Hakkun, iyülik, hezeyân" olan kelimelerin "Hakun, iylik, hezyân" biçimine sokularak veznin zorlandığı görülmektedir. Veznin hiçbir aruz kuralı işletilmeden oturduğu beyit yok denecek kadar azdır.

Ne şanursa kendüye ger şanmaya yoldaşına (İlmî: 3a)

'Afv olınur ümmetimüñ her birî didi Resül (İlmî: 3b)

İlerü iletmez ol bî-çāreyi ašlā neseb (İlmî: 3a)

gibi veznin ancak pek çok imale yardımıyla oturduğu mısra sayısı ise çoktur.

Manzum yüz hadiste aruz tatbiki hususunda dikkat çekici bir nokta hece düşürme yöntemine sıklıkla başvurulmasıdır. Müellifinin Türk halk edebiyatına yatkınlığını, halk şairlerinden etkilendiğini gösteren bu hususun göstergesi olan mısralar şunlardır:

Lü'lü'-i lālā dilerseñ kend'özün 'ummāna şal (İlmî: 8a)

Kim elün altındakine n'eyledün n'itdün diyü (İlmî: 3b)

K'ol muşavver nürdur virmiş kerāmet Hāq aña (İlmî: 4b)

Bir cemā'at k'anlaruñ üstine zen mālîk olur (İlmî: 5b)

Klasik Türk edebiyatında uyağın kâfiye-i mücerrede ve kâfiye-i mürekkebe olarak ikiye ayrıldığı; mücerrede kafiye'nin tek sestem, mürekkebe kafiye'nin ise birden fazla sestem olduğu bilinmektedir (Yağcıoğlu, 2016: 138-139). İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen eserin bazı birimlerinde her ne kadar;

Çün yavuz göz haqq buyurdı ol Resül-i kâināt
Kim aqar şuya eser yile irer andan eşer

Kendüni her kişiye gösterme tezyîn eyleyüp
Tā yavuz gözden saña nā-gāh irişmeye zarar (İlmî: 2b)

örneğinde görüldüğü üzere kafiye-i mücerrede kullanılsa da ağırlıklı olarak kâfiye-i mürekkebe tercih edilmiştir.

Şair kâfiye-i mürekkebe çeşitlerinden (mürdef, mukayyed, müesses) ise en çok;

Şimdiden şoñra nebî gelmez bunı böyle bilün
Çünkü Peyğam-berde hatm oldı nübüvvet ey cüvān

Qaldı bir hişşe nübüvvetden velikin ümmete

İyü diller gördüğü rü'yâ-yı şâlih bî-gümân (İlmî: 6a)

ve

Pâklük kıl dâ'imâ ey mü'min-i pâk-i'tikâd
Çünkü Peyğam-ber buyurdu nısf-ı îmândur tühür

Âb-dest al bâtınun şirk ü riyâdan pâk kıl
Tâ ki kalbüne tecellî eyleye nûr-ı huzûr (İlmî: 6a-b)

örneklerinde görüldüğü üzere mürdefi tercih etmiştir.

Şair, tüm kıt'alarda kafiye ya da kafiye+redifle şiirin ahengini sağlamaya çalışmıştır. Tüm eserde sadece müreddefle, yani redifle yetinilen kıt'a bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir birimde redif veya kafiye yoktur. Bu da;

Ger cihânı fitne vü gavgâ dutarsa ser-te-ser
Kendü miqdârını bilen kişiye irmez ziyân

Ol dutar mülk-i kanâ'atde ferâgat küşesin
Nûh-ı vaqt oldur aña tûfân-ı miñnetden ne bâk (İlmî: 8a)

biçimindeki kıt'adır.

Makale konusu manzum hadis tercümesinde kafiye tatbikinde üzerinde durulması gereken bir nokta da bir birimde cinaslı kafiyenin kullanılmasıdır.

Âdem olan bir birine arkadaş u yoldaş olur
Sen şağın âdem dime her gördüğün yol daşına

Şöyle bil kim mü'min-i kâmil degüldür ol kişi
Ne şanursa kendüye ger şanmaya yoldaşına (İlmî: 3a)

şeklindeki bu kıt'a müellifin Türk halk şairlerinden etkilendiği izlenimi vermektedir.

Bu veriler doğrultusunda manzum yüz hadis tercümesinin klasik Türk edebiyatı kaidelerine hakim, nazım tekniği başarılı bir sanatçı tarafından yazıldığı söylenebilir.

6. Muhteva Unsurları

İlmî mahlaslı bir şaire atfedilen eserin konusu Hz. Muhammed'in bazı sözlerinin Türkçeye tercüme edilmesidir. Fakat bununla kasıt, hadislerin birebir çevirisi değildir. Nitekim kıt'alar okunduğunda yazarın asıl gayesinin hadisleri tercüme etmek olmadığı, çeviri vesilesiyle okuyucuya öğütler, bireysel ve sosyal mesajlar vermek olduğu algısı doğmaktadır.

Şair eseri tertip ederken muhtemelen niyetinin salih olduğu mesajı vermek maksadıyla ilk olarak "Ameller niyetlere göredir." hadisiyle başlamıştır. Nitekim bu tasarruf Visâlî'nin *Gül-i Sad-berg* adlı manzum yüz hadisinde de görülmektedir (Öztoprak, 1993: 482). Eserdeki diğer hadisler bir kompozisyon gözetilmeden sıralanmaktadır. Hadisler arasında herhangi bir konu birliği görülmemektedir. Merhamet etmek, nazar, şeytanın insanın damarlarında dolaşması, zâlim kula mühlet verilmesi, düşmanlıkta aşırıya kaçmak, zulüm, akrabayı gözetmek, iftira suçunun büyüklüğü, liderlerin halkından sorumlu oluşu, tatlı dilin önemi gibi birbirinden uzak konularda hadisler derlenmiştir. Bu hadisleri itikâdî, amelî ve ictimaî olarak tasnif etmek mümkündür. Fakat sanatçının hadisleri böyle bir tasnif gözeterek seçtiğine dair bir emare görünmemektedir.

Manzum yüz hadis tercümesinin şairi mecazları, anlama ve söze dayalı edebî sanatları etkin kullanmıştır. Eserde neredeyse edebî sanatların tüm çeşitlerinin örneklerine rastlamak mümkündür. Bunlar içerisinde en sık rastlananları tekrar, tezat ve nida sanatlarıdır. Her ne kadar pek çok farklı sanat görülse de bunlar beyitlerde yoğunluklu olarak kullanılmamıştır. Denebilir ki bir beyitte ikiden fazla edebî sanata rastlamak güçtür. Bu da eserin üslubunu sade kılmaktadır. İlmî'ye mâl edilen manzum tercümedeki edebî sanatlara şu şekilde birer örnek verilebilir:

İktibas:

Hîç niyyetsiz cihân içre dürüst olmaz 'amel
أثما الاعمال بالنيّات buyurdu [ol] Resûl (İlmî: 2b)

Teşbih:

Şûret-i emmâre kelbinden arıt *gönlüñ evin*

albũn olsun pk ü thir Mescid-i As gibi (İlm: 3b)

Tehis:

‘kil iseñ ml-i dũnydan vef umma gñl
Mr hergiz demoqlanına anma yr olur (İlm: 7a)

Tekrir:

ayr olursa niyyetũn ayr irer iũn[ũn] oñı
err ise od niyyetũn err ii a klmaz abl (İlm: 2b)

Tezat:

Nie m’min dirilr ü iri kfir gider
Nie kfir var ki dũnydan gider imn-ıla (İlm: 4b)

Nida:

Ey birder oyle bil dũnyda dn ardaları
Lyk olmaz birbiriyle itseler ceng ü cidl (İlm: 3b)

Mbalaqa:

Kfir ise daı mazlmuñ du’sından aın
Kim geer aruñ yedi at cevenin tr-i du’ (İlm: 6a)

İstifham:

Nice urtulsun hevlardan bu miskn adem
Seyr ider eytn vcdında amarda an gibi (İlm: 3a)

Telmih:

Ol dutar mlk-i an’atde fergat ksesin
Nh-ı vaqt oldur aa tfn-ı minetden ne bk (İlm: 8a)

İstiare:

Rh-ı Amed ne drr m’minler ervh amu
Bir deñizdendr bu enhr-ı cd [kim] b-gmn (İlm: 4a)

Tenasb:

Ya meger yol gibidr dũny v sen yolcsn
Durma v eqlenme bir s’at gp gitmekte ol (İlm: 6a)

İştikak:

Lik *zâlim* yolını görmez şırâtı geçmege
Kim kıyâmetde aña *zulm* işleri *zulmât* olur (İlmî: 3a)

İham:

Her ki dâ'im halka baği u huşümet eyleye
'Âlem içre ol durur *Haqq*kuñ be-gâyet düşmeni (İlmî: 3a)

Mecaz-ı mürsel:

Her kişi bil kim şubân gibidür iderler su'âl
Kim *elüñ altındakine* n'eyledüñ n'itdün diyü (İlmî: 3b)

Kinaye:

Her ne cem' iderse bir gün *yile virür rûzigâr*
Yâhüd ölür kendüsi vârişler alur mâlini (İlmî: 8a)

Müracaa:

Halka hakkıyla taħalluğ kıl eyâ şâhib-nazar
Olmasun *dirseñ* eger dünyâda renc ü zaħmetüm

Kim hadîs-i kudside Peygâmbere-i haqq hażreti
Didi kim sâbîğ durur dâ'im gâzabdan raħmetüm (İlmî: 2b)

Yukarıda eserin çoğuşu dizesinde müritlerine seslenen bir mürişidin takınacağı bir edanın olduğı, kıt'aların genelinde tercümelerin nasihat edici ibarelerle gerçekleştirildiğı belirtilmişti. Müridine seslenen bir şeyh ve okuyucuna nasihat eden bir yazarın açık ve anlaşılır bir dil kullanması beklenir. Nitekim söz konusu manzum yüz hadiste Arapça ve Farsça terkip içermeyen, dil varlığı ağırlıklı olarak Türkçe kelimelerden örülü;

Ya meger yol gibidür dünyâ vü sen yolcusısın
Durma vü eglenme bir sâ'at göçüp gitmekde ol (İlmî: 6a)

Hâşılı bu kim Haqq emrinde ne iş kim işleseñ
Şadağa virmek gibidür şek tütüp kılma gümân (İlmî: 4a)

Didi Peyğam-ber eger siz bilseñüz ben bildüğüm
Şenlüğünüz oynamañuz gülmeñüz hep az olur (İlmî: 3b)

gibi pek çok örneği bulunan beyitlerin sayısı azımsanmayacak seviyededir. Hatta eserde;

Âdem olan bir birine kardaş u yoldaş olur
Sen şaşkın âdem dime her gördüğün yol daşına (İlmî: 3a)

Her kişi bil kim çobân gibidür iderler su'âl
Kim elüñ altındakine n'eyledüñ n'itdün diyü (İlmî: 3b)

örneklerinde görüldüğü üzere bir tasavvufî Türk halk şairinin ağzından çıkmış intibai yaratan beyitler de vardır. Bu hususlar İlmî mahlaslı bir şaire mâl edilen eserin dilini klasik Türk edebiyatı geneline nazaran açık hâle getirmiştir.

Makale konusu eser tasavvufî birikimi olan bir yazar tarafından yazılmış dinî içerikli manzumelerden mürekkeptir. Dolayısıyla tasavvufî ve İslâmî ibare ve terimlere müracaat edilmiş olması tabiidir. Tercümelerde bu tür terimlerden örülü beyitler vardır. Bunların etkisiyle şair, normalde pek rağbet etmediği Arapça ve Farsça terkiplere yer vermiştir. Bu nedenle eserin dili;

Tevbe kıl Allâha bu gâflet şarâbından ayl
Tâ ülu'l-elbâb-ıla haşır olasın yevmü'l-kıyâm (İlmî: 4a)

Levh-i maḥfûz-ı ḥakâyıkda oḡundı bu kelâm
El-ḥabîşâtü'l-ḥabîşîn ṭayyibâtü't-ṭayyibîn (İlmî: 7a)

beyitlerinin delalet ettiği üzere bu tür birimlerde ağırlaşmıştır.

Makale konusu eserin müellifi eserinin muhtevasını Türkçenin zenginliklerinden olan deyimlerle desteklemiştir. Atasözünün görülmediği eserde gönül vermek ve başa gelmek deyimini birden fazla kullanılmıştır. Manzum yüz hadis tercümesinde geçen Türkçe deyimler şunlardır:⁷ âleme destan etmek, ant içmek, başa gelmek (2 defa), başa varmak, dak tutmak, dirlik dirilmek,

⁷ Deyimlerin derlenmesinde *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler* (Tanyeri, 1999) adlı eser ile <https://www.dersimiz.com/deyimler-sozlugu/> (E.T: 04.11.2017) sitesinden istifade edilmiştir.

dünyalara değmek, el altında (olmak), el vermek, ettiğini bulmak, gönlü gözü açılmak, gönül vermek (3 defa), gözünü toprak doyurmak, günahı boynuna (olmak), haddi aşmak, hanel gelmek, hor görmek, kendine gelmek, kul olmak, söz düzüp taşımak, yele vermek, yüzü suyu (hürmetine), yüzü üstüne düşmek.

Bir dilin eski devirlerine ait, bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş olan kelimelere arkaik adı verilir (Ekşioğlu, 2015: 379). Arkaik kelimeler bir dilin tarihsel gelişiminin incelenmesi açısından oldukça önem taşımaktadır. İlmî mahlaslı bir sanatçıya atfedilen hadis tercümesinde oldukça fazla sayıda Türkçe arkaik kelime yer almaktadır. Eserin 17. asır veya öncesinde yazıldığı intibai uyandıran bu kelimeler Türkçenin tarihi gelişimini inceleyen araştırmacılar için önemli veriler taşımaktadır. Manzum hadis tercümesinde geçen arkaik kelimeler şunlardır:⁸

Kakımak: 1. Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, takdir etmek.

Soñ ucı [soñuç]: Netice, nihayet, en son, akıbet, en sonra, sonunda.

Kamu: 1. Bütün, hep, her. 2. Herkes

Yadlık: Yabancılık, ayrı gayrılık.

Yad eylemek: Yabancı saymak, uzak tutmak

Dak: Özür, kusur. *Dak dutmak*: Kusur bulmak, ayıplamak, kınamak, taşlamak.

Buñ: Zaruret, felaket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç.

Assı: 1. Yarar, çıkar, kazanç, kâr. 2. Faiz. *Assı kılmak*: 1. Yarar sağlamak. 2. Kâr etmek.

İs [issi]: Sahip, malik.

Artuk: 1. Başka, gayrı, maada. 2. Fazla, ziyade. 3. Küsur, -den fazla. 4. Üstün. 5. Bir bütünün büyük kısmı.

Dirlik dirilmek: Hayat geçirmek, ömür sürmek.

⁸ Arkaik kelimelerin anlamları *Yeni Tarama Sözlüğü* (Dilçin, 1983) adlı çalışmadan alınmıştır.

Dahi: 1. Dahi, de. 2. Bundan başka, aynı zamanda, hem de, ve ... 3. Başka, diğer. 4. Daha (sıfatların başında). 5. Daha ziyade, daha çok. 6. Henüz, hâlâ. 7. Sonra, bundan sonra, artık, bir daha. 8. Yine, yine de.

Oñat: Doğru, uygun, iyi, mükemmel, layıkıyla, tamam.

Yavuz: 1. Kötü, fena. 2. Sert, azgın, keskin, güçlü, çetin, yaman, şiddetli. 3. Kötülük, fenalık.

Yahşı [yahşi, yakşı]: İyi, güzel.

Gökçek [gögçek, gökcek]: Güzel, sevimli, hoş.

Aşurma: Aşırtma.

İşbu [uşbu]: Bu, işte bu.

Âdemoğlanı: İnsanoğlu.

Söz konusu manzum hadis tercümesinde iki Türkçe arkaik ek de mevcuttur. Bunlar, -durur (komuşdurur) ve -uban (açuban) ekleridir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatı nazım türlerinden biri yüz hadis tercümeleridir. Şimdiye kadar pek çok Türkçe yüz hadis tercümesi bulunup neşredilmiştir. Fakat yazma eser kütüphanelerinde keşfedilmeyi bekleyen başka hadis tercümeleri de vardır. Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmaları numara 06 Mil Yz A 4274/1'de kayıtlı eser, üzerine çalışılmamış, manzum bir hadis tercümesidir. Eserde herhangi bir mahlas zikredilmemiştir. Fakat yazma nüshanın sonundaki istinsah kaydında İlmî mahlaslı bir şaire ait olduğu bildirilmiştir. Yazmada geçen başka istinsah kayıtlarından şairin 17. yüzyıl veya öncesine mensup olduğu anlaşılmaktadır. Eser, tasavvufî mesaj ve terimler açısından zengindir. Şairi çoğu zaman müritlerine nasihat veren bir mürşit edasına sahiptir. Bu iki hususiyetten hareketle 17. asır şairlerinden Bağdatlı İlmî Dede'ye ait olabileceği düşünülmektedir. Özel bir ismi olmayan eserde seksen hadis, seksen kıt'a ile tercüme edilmiştir. Kıt'alar aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbı ile yazılmıştır. Şair, Türkçeyi aruza nispeten başarıyla tatbik etmiştir. Bununla

beraber halk Türkçesi ile yazılan bazı beyitlerde ancak çok sayıda imale yardımıyla veznin oturduğu görülmektedir. Şairin kafiye kullanımını da başarılıdır. Tercümesi verilen hadislerde konu bütünlüğü bulunmamaktadır. Yazar, tercümelere genelde dinî bir öğüte, tasavvufî bir mesaja bağlamaktadır. Pek çok farklı edebî sanat tercih eden şair, beyitlerde az sayıda sanat kullanarak üslubu sade kılmıştır. Hz. Muhammed'in sözlerinden hareketle müritlere bilgi vermek ya da sıradan insanlara nasihat etmek maksadıyla yazıldığı için dili klasik Türk edebiyatına nazaran açıktır. Önemli sayıda deyim içeren eser, Türkçe arkaik kelimeler bakımından oldukça zengindir.

7. Metin

Bismillāhirrahmānirrahīm

أَمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ⁹

Fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilātün / fā'ilün

Remel: - . - - / - . - - / - . - - / - . -

74

1. Hîç niyyetsiz cihân içre dürüst olmaz 'amel
أَمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ buyurdı [ol] Resûl
2. Hayr olursa niyyetüñ hayr irer işüñ[üñ] soñı
Şerr ise hod niyyetüñ şerr işi Hâk kılmaz qabûl

مَنْ يَرِدُ اللَّهَ خَيْرَ يَفْقَهُهُ فِي الدِّينِ¹⁰

1. Hâk Te'âlâ hayr virmek dilese bir kimseye
Evvel anı 'ilm içinde 'âlim ü dâñâ kılar
2. Göñli gözün açuban Hâk gayret ü hikmet virür
Âhir anuñ meskenini cennetü'l-me'vâ kılar

مَنْ لَمْ يُرْحَمْ لَمْ يُرْحَمْ¹¹

⁹ "Şüphesiz ki ameller niyetlere göredir." (Buhari, Kitabu Bedu'l-Vahyi, s. 65; Müslim, Kitabu'l İmara, c. 7, s. 61; Ebu Davud, Kitabu't Talak, c. 2, s. 945; Tirmizî, Kitabu Fazaili'l Cihad, c. 3, s. 577.)

¹⁰ "Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar." (Buhârî, "İlim", 10; Müslim, "İmâret", 175)

1. Raḥm umarsañ Ḥaḳ Te'âlâdan esirge ḥalkı kim
Kim ki ḥalka raḥm iderse raḥmet eyler Ḥaḳ aña
2. Şol kişi kim ḥalka raḥm itmeye şeksiz şübhesiz
Raḥm kılmaz Ḥaḳ Te'âlâ ḥazret-i muṭlaḳ aña

من لبس الحرير في الدنيا لم يلبسه في الآخرة¹²

1. Âhiretde şübhesiz giymek müyesser olmaya
Şol Müsülmân kim giye dünyâda dibâ vü ḥarîr
2. Lâ-cerem kim devlet-i dünyâya virdi göñülü
Lâzım oldu kim ola dünyâda ol ḥôr u ḥaḳîr

العين حق¹³

1. Çün yavuz göz haḳḳ buyurdu ol Resûl-i kâinât
Kim aḳar şuya eser yile irer andan eşer
2. Kendüni her kişiye gösterme tezyîn eyleyüp
Tâ yavuz gözden saña nâ-gâh irişmeye zarar

سبقت رحمتي على غضبي¹⁴

1. Ḥalka ḥaḳkıyla taḥalluḳ kıl eyâ şâhib-nazar
Olmasun dirseñ eger dünyâda renc ü zaḥmetüm
2. Kim ḥadîş-i ḳudsîde Peygâmbere-i ḥaḳḳ ḥazreti
Didi kim sâbıḳ durur dâ'im gâzabdan raḥmetüm

[Der-kenâr]

li-'İlmî

1. Kesme raḥmet recâsın ey maḥrûm
Derd ü ḡamla geçürme rûz [u] şebi

¹¹ "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." (Buhâri, Tevhid 2, Edeb 27; Müslim, Fedail 66, Tirmizi, Birr 16)

¹² "Bu dünyada ipek giyen onu âhirette asla giyemez." (Müslim, Libas: 2; Ebû Davud, Libas: 10)

¹³ "Nazar, haktır." (Müslim, Selâm: 42; İbni Mâce, Tıb: 3)

¹⁴ "Raḥmetim gazabımı geçti." (Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 1/448)

2. Tercemân-ı Hâk oldu didi Resûl

سبقت رحمتى على غضبى

ان شيطان يجرى من ابن آدم فجرى الدم¹⁵ [a3]

1. Zâhir ü bâḫın ‘adüvv dutmuşdurur her yanını
Yok durur maḥlûḫ içinde bir za’îf insân gibi

2. Nice kırtulsun hevâlardan bu miskîn âdemî
Seyr ider şeyṭân vücūdında ṭamarda ḫan gibi

إن أبغض الرجال إلى الله الألد الخصم¹⁶

1. Her ki dâ’im ḫalka baḫiṣ u ḫuṣûmet eyleye
‘Âlem içre ol durur Hâkḫuñ be-gâyet düşmeni

2. Cehd kıl kim dâ’imâ nerm ü laṭîf olsun sözüñ
Tâ ki düşmen kılmaya Hâkḫa seni dîv-i denî

إن الله ليملي للظالم حتى إذا أخذه لم يفلته¹⁷

1. Her ne deñlü zâlim [olsa] bir kişi ol pâdişâh
Raḫmet ü faẓl ü keremden aña virür mühleti

2. Lîk zâlim cehl ile ḫadden aşursa zulmini
Şöyle urur yire ğayrılar dutarlar ‘ibreti

لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه¹⁸

1. Âdem olan bir birine ḫardaş u yoldaş olur
Sen şaḫın âdem dime her gördüğün yol daşına

2. Şöyle bil kim mü’min-i kâmil degüldür ol kişi

¹⁵ “Şeytan insanoğlunun içinde vücudunda kanın dolaştığı gibi dolaşır.” (Tirmizî, Radâ 17, 1172)

¹⁶ “Allah’ın en çok kızdığı kimse, düşmanlıkta aşırı gidendir.” (Sahîh-i Buhârî, 7188; Tirmizî, Sünen, 2976)

¹⁷ “Allah, zalim kulun belirli bir süre koşuşturmasına izin verir. Sonra onu tuttu mu da kimse onu kurtamaz.” (Sahîh-i Buhârî, 4686; Tirmizî, Sünen, 3110.)

¹⁸ “Sizden biriniz kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş sayılmaz.” (Buhârî, İmân 7; Müslim, İmân 71, 72; Tirmizî, Kıyâme 59)

Ne şanursa kendüye ger şanmaya yoldaşına

الظلم ظلمات يوم القيامة¹⁹

1. 'Adl kııl kim rûz-ı maḥşerde 'adâlet kııldıġuġıñ
Nûr-ı ḥaḫdur kim öñünce ḥādî-i bî'z-zāt olur
2. Lîk zâlim yolını görmez şırâtı geçmege
Kim kıyâmetde aña zûlm işleri zûlmât olur

لا يدخل الجنة قاطع الرحم²⁰

1. Raḫm idüp bize ḥaber virdi Resûl-i kâ'inât
Ḳat'-ı raḫm iden kışi elbette girmez cennete
2. Ya'nî şol kim aḫrabâsın terk idüp kıılmaz şıla
Ol Ḥudâdan ayrıdur lâyıḫ degüldür raḫmete

لا يدخل الجنة قتّات²¹

1. Şol ki mü'minler arasında düzüp söz daşıya
Cennete girmez didi Peyġam-ber-i âḫir zamân **[3b]**
2. Şol ki ġammâz ola hem nemmâm ola ey ehl-i dil
Şöyle bil aña maḫâm olmaz bihişt-i câvidân

لا يدخل الملائكة بيتا فيه كلب او صورت²²

1. Şûret ü kelb olsa bir evde aña girmez melek
Bu sözi cân şafḫasında eylegil imlâ gibi
2. Şûret-i emmâre kelbinden arıt göñlüñ evin
Ḳalbüñ olsun pāk ü tâhir Mescid-i Aḫşâ gibi

لا يحل لامرئ ان بهجر اخاه فوق ثلاث²³

¹⁹"Zulüm, kıyamet gününde [zalime] zifiri karanlık olacaktır." (Müslim, Birr, 56)

²⁰"Akrabâsıyla ilgisini kesen kimse cennete giremez." (Buhârî, Edeb, 11; Müslim, Birr, 18, 19)

²¹"İftira atanlar cennete giremez." (Buhârî, Edeb, 5709; Ebû Dâvud, Edeb, 4871)

²²"Melekler, içerisinde köpek ve tesâvîr bulunan eve girmezler." (Buhârî, "Libâs", 88)

1. Ey birâder şöyle bil dünyâda dîn arkadaşları
Lâyık olmaz birbiriyle itseler ceng ü cidâl
2. Üç güne dek kaçkıyup ayrılısalar cā'iz dürür
Lîk üç günden ziyâde itseler olmaz helâl

كَلِّ مَصُورٍ فِي النَّارِ²⁴

1. Ger muşavvir ola bir kişi vü taşvîrât ide
Şoñ ucı ol düzdügi şüretler aña mâr olur
2. Hâğdan artuğa muşavvirlik yaraşmaz lâ-cerem
Âhiretde ehl-i taşvîrûñ maķâmı nâr olur

كَلِّكُمْ رَاعٍ وَكَلِّكُمْ مَسْئُولٍ عَنِ رَعِيَّةِ²⁵

1. Her kişi bil kim şubân gibidür iderler su'âl
Kim elüñ altındakine n'eyledüñ n'itdüñ diyü
2. Cümle a'zâ vü kuvâ dahı ra'iyet gibidür
Şorılır hem anları n'itdüñ nice gütdüñ diyü

كَلِّ امْتِي مَعَاْفِي الْاِلا الْمَجَاهِرُونَ²⁶

1. 'Afv olunur ümmetimüñ her biri didi Resül
Çünkü itdügi günâhı utanup pinhân ider
2. Lîk 'afv olmaz şuçı şol kişinüñ kim dünyede
Bir günâhı işleyüp 'älemlere destân ider

كَلِّ مَسْكِرٍ حَرَامٍ²⁷

1. Yime vü içme anı kim âdemi ser-hoş ide

²³"Müslümanın din kardeşine üç günden fazla küs durması helal olmaz." (Buhârî, Edeb 62, İsti'zân 9; Müslim, Birr 23, 25, 26)

²⁴"Her sûret yapan ateştedir." (Müslim, K. Libâs ve'z Zîneh, 3945)

²⁵"Hepiniz çobansınız; güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. " (Müslim, İmâre, 20; Ebû Dâvûd, İmâre, 1, 13)

²⁶"Ümmetimin hepsi affa mazhar olacaktır, günahı alenî işleyenler hariç." (Buhârî, Edeb 60; Müslim, Zühd 52, 2990)

²⁷"Sarhoşluk veren her içki haramdır." (Buhârî, Vudû, 71; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 7)

Her ne şey kim âdemi mest eyleye olur harâm

2. Tevbe kıl Allâha bu gaflet şarâbından ayıl
Tâ ülu'l-elbâb-ıla haşr olasın yevmü'l-kiyâm [4a]

كل معروف صدقة²⁸

1. İylük²⁹ itseñ bir Müsülmâna ya hoş söz söyleseñ
Hağ Te'âlânuñ yanında ol taşadduğdur hemân
2. Hâşılı bu kim Hağ emrince ne iş kim işleseñ
Şadağa virmek gibidür şek tutup kılma gümân

المسلم اخ المسلم³⁰

1. Rûh-ı Aħmed ne dūrür mü'minler ervâhı kamu
Bir deñizdendür bu enhâr-ı cüdâ [kim] bî-gümân
2. Bir birine hep Müsülmânlar birâderler dūrür
Yadlık olmaz Müsülmânlıkda şâhib-i beyân

الشوم فى الفرس و المرء و الدار³¹

1. 'Avrete ata eve virme göñül ey dîn eri
Şümdür bunlar dimiş iki cihâna cân olan
2. Ehl-i dünyânuñ işidür bunlara meyl eylemek
Bunlara meyl itmez illâ câhil ü nâ-dân olan

يسرّوا ولا تعسرّوا³²

1. Ger naşîhat viresin bir mü'mine ey dîn eri
Söyle âsânın çarîkîn añma yoluñ zaħmetin

²⁸"Yapılan her iyilik sadakadır." (Buhari, Edebü'l-Müsned, 233; Ebu Dâvud, Edeb 60, [4947])

²⁹Aslı "İyülük" olan bu kelime vezin icabı "İylük" şeklinde metne alındı.

³⁰"Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir." (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 59)

³¹"Uğursuzluk [anlayışı] kadında evde ve attadır." (Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Tıb 116)

³²"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız." (Buhârî, İlm 12, Edeb 80; Müslim, Cihad 6, 7, [1732-1733])

2. Dîn yolu güçdür diyü ürkütme anuñ göñlini
Vir beşâretler beyân eyle Hüdânuñ rahmetin

لو علمتم ما اعلم لضحكتم قليلا و لبكيتم كثيرا³³

1. Didi Peyğam-ber eger siz bilseñüz ben bildügüm
Şenlüğünüz oynamañuz gülmeñüz hep az olur
2. Zâr zâr ağlardıñuz çok çok fevât-i furşata
Ġaflet içinde kalanlar şanma ehl-i râz olur

اجملوا فكلّ ميسر لما خلق له³⁴

1. Kıl ‘amel ey mü’min ü şükr it ki dünyâda her iş
Hep Hâkuñ³⁵ taqdîridür ger küfr ger îmân olur
2. Her kişi ne fi’l-içün kim yâr diledi dünyede
Ol işi dutar gelür ol iş aña âsân olur

[4b] ³⁶الاعمال بالخوانيم

1. Evveline bakma a’mâlün soñıdur mu’teber
Bâbit olmışdur bu söz âyât-ıla bürhân-ıla
2. Niçe mü’min dirilür ü âhiri kâfir gider
Niçe kâfir var ki dünyâdan gider îmân-ıla

من رأى فقد رأى الحق³⁷

1. Nâgehân görse düşinde bir kişi Peyğam-beri
Gördüğü hağdur anuñ sen dutmayasun dağ aña
2. İdemez şeytân temeşşül şüretine Aħmedüñ
K’ol muşavver nürdür virmiş kerâmet Hâğ aña

³³“Eğer bildiğimi siz bilseydiniz az güler çok ağladınız.” (Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, [4190])

³⁴“[Dünyalık şeyleri isterken] güzel davranın. Çünkü herkes ancak kendisi için yaratılmış olanı elde eder.” (el-Elbânî, Silsiletü’s-sahîha, 2/597)

³⁵ Aslı “Hâğkuñ” olan bu kelime vezin icabı “Hâğkuñ” şeklinde metne alındı.

³⁶ “Ameller sonuçlarına göre değerlendirilir.” (Buhârî, Kader, 5; Rikak, 33.)

³⁷ “Rüyasında beni gören, gerçekten beni görmüştür.” (Buhârî, Ta’bir, 10)

من كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته³⁸

1. Didi Peyğam-ber şu mü'min kim rızâ-yı Hağ için
Hâcetini sa'y idüp bir kardeşün taşşıl ider
2. Zâyi' olmaz itdüğü iylik³⁹ Hudâ bir gün anuñ
Şübhesüz bir buñ deminde hâcetin mağbül ider

الحريص محروم⁴⁰

1. Âdemoğlanı yaradıldı harîş u pür-ıtama'
Karını doyurmaz imiş âdemün illâ türâb⁴¹
2. Ya'nî ölmeyince dünyâdan uşanmaz âdemî
Lîk tevbe idene virür Hudâ biñ fetğ-i bâb

إن من عباد الله من لو أقسم على الله لأبره⁴²

1. Hağ Te'âlâ kulları içre muğarrebler olur
Kim řasem yad eylese Hağ hâzretine nâ-gehân
2. Her nice and içseler âsân ü ger düşvâr ola
Râst eyler anlaruñ andımı Hağ kılmaz yalan

إذا لم تستح فاصنع ما شئت⁴³

1. Ger hayâ yoğ-ısa sende her ne kim dilerseñ it
Bir kişide kim hayâ olmaya imân olmaya
2. Hağdan eyle hayâ Hağdan utan ey ehl-i din

³⁸"Kim [Müslüman] kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da onun bir ihtiyacını giderir." (Tirmizi, Hudud 3, (1426); Buhari, Mezalim 3, İkrağ 7; Müslim, Birr 58)

³⁹ Aslı "İyülik" olan bu kelime vezin icabı "İylik" şeklinde metne alındı.

⁴⁰"Hırslı olan mahrum kalır." (Bu söz kelâm-ı kibâr olarak geçmektedir. bk. Ahmed Timur Paşa, *el-Emsâlü'l-âmiye*, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Mısır 1956, s. 327.)

⁴¹Nüşhada bu mısra, sonra gelenle yer değıştirmiştir. Müstensih kaynaklı bu diziliş kıt'a nazım şeklinin kafîye örgüsüne uymamaktadır. Kıt'anın mutat dizilişi doğrultusunda mısraların yerleri değıştirilerek metne alındı.

⁴²"Allah'ın kulları şayet Allah üzerine yemin ederlerse bunu yerine getirsin." *Sünenü'n-Nesâi bi-Şerhi'l-Hâfiz Celâleddin es-Suyûtî ve Hâşiye el-İmâm es-Sindî*, Dâru'l-ma'rifet, Beyrut, 6/396.

⁴³ "Eğer hayân yoksa istediğini yap." (Buhârî, Edeb 78, Enbiyâ, 54)

Ger dilerseñ dīniñüñ bünyādı vīrān olmaya

إذا ضيعت الامانة فانتظر الساعة⁴⁴

1. Bu hīlāfet bir emānetdür Hudādan ādeme
Pes emānet zāyi' oldı qalmadı emn ü emān [5a]
2. Muntaẓır ol kim yaqīn oldı kıyāmet qopmağa
Çünki alçaq kişiler şadr üsti oldı bī-gümān

لا تسبوا الاموات⁴⁵

1. Didi Peyğam-ber [ki] sögmeñ şaķınıñ ölmüşlere
Çünki ol öldi vü buldı itdüğünü bī-cidāl
2. 'Ālimü's-sırdur Hudā virür cezāsın anlaruñ
Hāşıl idersün hemān ortada sen zecr ü vebāl

لا يفلح قوم تملكهم امرأة⁴⁶

1. Şöyle bil kim iremez maqşūdına bulmaz felāh
Bir cemā'at k'anlaruñ üstine zen mālīk olur
2. Az zamān geçmez ki görürsün gözünle anı kim
Mālīk ü memlūk ü mülküñ cümlesi hālīk olur

من يريد الله خيرا يصيب منه⁴⁷

1. Haq Te'ālā bir qula iyilikler⁴⁸ itmek dilese
Dār-ı dünyāda aña dürlü muşbetler virür
2. Sen belāya şabr kııl dünyāda ey derviş kim
Āhiretde Haq belā ehline rāhatlar virür

من عادى لي ولياً فقد آذنته بالحرب⁴⁹

⁴⁴ "Emanet kaybedilince kıyameti bekleyin." (Buhârî, İlim, 12, Rikâk, 35.)

⁴⁵ "Ölülere sövmeyin." (Buhârî, Cenâiz 97, Rikak 42; Nesâî, Cenâiz 52)

⁴⁶ "İşlerini bir kadına bırakan topluluk asla felah bulamaz." (Buhârî, Meğâzî, 82, Fiten, 18; Tirmizî, Fiten, 75)

⁴⁷ "Allah kimse hayır erişirmeyi dilerse onu bir musibete uğratar." (Münâvî, C. 6, 243)

⁴⁸ Aslı "İyülikler" olan bu kelime vezin icabı "İyilikler" şeklinde metne alındı.

1. Hâk Te'âlâ hâzreti Peyğam-ber[e] virdi haber
Bir velîm-ile benüm bir kimse ger kılsa cedel
2. Şöyle bilsün ol ki qahrumdan benüm bulmaz hâlâş
Başına vü cânına imânına virür hâlel

ان الميت ليعذب بىكاء اهله⁵⁰

1. Bir kişi kim öldi dünyâdan götürdi rahmeti
Ağlamak sen fâ'ide kılmaz aña dūr u dirâz
2. Lîk kavmi ağlasalar nevha vü zārî kılup
İrişür ol meyyite andan 'azâb ey ehl-i râz

انّ الدين يسر⁵¹

1. Dîn-i İslâmuñ kamu aḥkâmı âsândur velî
Nefs kâhildür aña Hâkkuñ yolu düşvâr olur
2. Lezzet-i imân el-ân küfr-ile imândan geçer
Şevq-ıla dolar dil ü cânı vü pür-envâr olur [5b]

خيركم من تعلم القرآن و علمه⁵²

1. Efđal-i insân odur halk içre kim cehd eyleyüp
Bile kendi 'ilm ü Qur'ânı vü ta'lîm eyleye
2. Bende-i hâşş-ı Hudâ oldur ki gevherler saçup
Vaqt olur bir ile fâcir dîn evin âbâd ider⁵³

انّ الله ليؤيد هذا الدين بالرجل الفاجر⁵⁴

⁴⁹ "Kim benim ir veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim." (Buhârî, Rikâk, 38)

⁵⁰ "Ölüye akrabalarının ağlaması onun azabını arttırır." (Buhârî, Cenâiz, 32; Meğâzi, 8; Müslim, Cenâiz, 16, 17)

⁵¹ "Din kolaylıktır." (Buhârî, İmân 29; Nesâî, İmân 28)

⁵² "Sizin hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." (Buhârî, Fedâilu'l Kur'ân 21)

⁵³ Bu mısra sonraki kıt'anın sonuncu dizesidir. Müstensih sehven burada olması gereken asıl dize yerine sonraki kıt'anın sonuncu mısrasını yazmış olmalıdır.

⁵⁴ "Allah bu dini günahkârların eliyle de güçlendirir." (Hâfız Heysemî, Mecmau'z-zevâid, 5/303)

1. Çün peyâmbere vahy-ile haq dîni bünyâd eyledi
Niçe kâmiller gelüp dîn yolına irşâd ider
2. Lîk hikmet bundadur kim ol hidâyet issi hep
Vaqt olur bir fâcir ile dîn evin âbâd ider

لا تعدّب بعذاب الله⁵⁵

1. Cânlu olan nesneyi öldürseler olur ...⁵⁶
Siz aña itmeñ 'azâbı âteş-i süzân-ıla
2. Qahr-ı muṭlaq hâlika maḥşûşdur câ'iz degül
Haqdan artuq kimse ta'zîb eylemek nîrân-ıla

الدين النصيحت⁵⁷

1. Gel naşîhat sözlerini kimseden itme dirîg
Kim naşîhatde qomış dînüñ şebâtın Rabb-i dîn
2. Senden ayruya naşîhat vir naşîhat al velî
Senden a'lâdan kim ola dîniñüñ metni metîn

اسلام المرء دون شروطه⁵⁸

1. Ger dilerseñ bilesin İslâmını bir kişinüñ
Hüsn-i İslâmı şurûṭından anuñ ma'lûmdur
2. Şartını kılsa qazâ bil mü'min-i şâdiqdur ol
'Ahdine durmazsa imâni anuñ ma'dûmdur

تعس عبد الدرهم تعس عبد الدينار⁵⁹

1. Şol kişi kim virdi göñlin kul olup sîm ü zere
Yüzi düşüp üstine kendüyi meftûn eyledi

⁵⁵"Allah'ın azabı ile azap etmeyin." (Abdurrezzak es-San'ânî, *Fehâris*, el-Mektebu'l-İslâmî, s. 173.)

⁵⁶ Yazmanın burasında kelimenin üzeri siyah bir çizgiyle çizilmiştir.

⁵⁷ "Din, nasihattir." (Müslim, İman 95; Buhârî, İman 42)

⁵⁸ "Bir kişinin Müslümanlığı kayıtsız şartsız" ???

⁵⁹ "Altın ve gümüşün kulu, kölesi olan perişan olsun." (Buhârî, Rikâk, 10; Cihad, 70; İbn Mâce, Zühd, 8)

2. Öldi vü ƣaldı gözinde bir avuç topraƣ hemân
Yok yire zaħmet çeküp bağrını pür-ħûn eyledi

[6a] ⁶⁰كن فى الدنيا كاتك غريب او عابر سبيل

1. Bu cihân içre ģarîb âdem gibi dirlik diril
Âħiret saña vařandur aña ‘azm itmekte ol
2. Ya meger yol gibidür dünyâ vü sen yolcısının
Durma vü eglenme bir sâ‘at göçüp gitmekte ol

لم يبق من النبوت إلا المبشرات⁶¹

1. Şimdiden soñra nebî gelmez bunu böyle bilün
Çünkü Peyğam-berde ģatm oldu nübüvvet ey cüvân
2. Ƙaldı bir ģişşe nübüvvetden velîkin ümmete
İyü diller gördüğü rü‘yâ-yı şâlih bî-gümân

أيك دعوت المظلوم⁶²

1. Kâfir ise dađı maźlümüñ du‘âsından şađın
Kim geđer çarđuñ yedi ƣat cevşenin tîr-i du‘â
2. Pes oñat fikr ile nice ola ģâli zâlimün
Çünkü mü‘min ƣaldurup destin diye yâ Rabbenâ

جفت القلم ما انت لاق⁶³

1. Eyü yavuz her ne kim gelse gerekdür başuña
Yazdı Ĥađ emri ile levĥ üstine anı ƣalem
2. Ƙıl-be-ƣıl yerlü yerince başuña bir bir gelür
Şol ki tağdîr-i Ĥudâ-y-ıla ƣalem ƣıldı rağam
هل تنصرون وترزقون إلا بضعفانكم⁶⁴

⁶⁰ “Dünyada bir ģarip ya da yoldan geđer bir yolcu gibi ol.” (Tirmizi, Zühd, 25)

⁶¹ “Salih kulların rüyaları dışında nübüvvetten bir şey kalmadı.” (Buhârî, Ta‘bir 26)

⁶² “Mazlumun duasından kork.” (Buhârî, Zekâk 63, Cihâd 180)

⁶³ “Neye layıksan kalem [yazdı], mürekkebi bile kurudu.” (Buhârî, ?)

⁶⁴ “Zira siz zayıflarınız sebebiyle yardıma ve rızka mazhar kınıyorsunuz.” (Ebû Dâvud, Cihâd 77, (2594); Tirmizî, Cihâd 24, [1702])

1. Şöyle bil dervîşlerüñ yüzi şuyınadır size
Mülk ü māl ü devlet ü nuşret ki virür ol İlah
2. Şarf kııl mālüñ za'îf ü derdmend olanlara
Tâ ki devlet gitmeye elden tebâh olmaya câh

البرّ حسن الادب⁶⁵

1. Dîn içinde yaşıllık hüsn-i edebdür bilmiş ol
Şöyle kim bir kişi hoş-güftâra şan'atdâr ola
2. Ehl-i birr oldur ki Hakk u halkuñ âdâbın göre
Ya'nî gökçek hüy taşşil ide nigü-kâr ola

الطهور نصف الايمان⁶⁶

1. Pâklük kııl dâ'imâ ey mü'min-i pâk-i'tikâd
Çünkü Peyğam-ber buyurdı nişf-ı İmândur tühür **[6b]**
2. Âb-dest al bâtınuñ şirk ü riyâdan pâk kııl
Tâ ki kalbüne tecellî eyleye nür-ı huzûr

افضل الصلوة طول القنوت⁶⁷

1. Eylegil tül-i kunût itseñ namâz ey ehl-i dil
Ehl-i tâ'ât içre dilerseñ ola kadrüñ 'alî
2. Ya'nî çok durmağ namâz içre ayağ üzre kişi
Didi Sulţân-ı rüsül oldur şalâtuñ efdali

لكلّ داء دواء⁶⁸

1. Kahr u miñnetden şikâyet eyleme ey ehl-i derd
Şöyle bil 'âlemde kim her derde vardur bir devâ
2. Ol devâ[ya] bir sebep komuşdurur ortada Hakk
Lîk her derde devâ kıılan Hudâdur bil Hudâ

⁶⁵ "İyilik, güzel ahlaktır." (Müslim, el-Birr 15)

⁶⁶ "Temizlik imanın yarısıdır." (Müslim, Tahâret 1; Tirmizî, Daavât 86)

⁶⁷ "Namazın en faziletlisi kunutudur." (Müslim, Mûsâfirîn 164-165)

⁶⁸ "Her hastalığın bir devası vardır." (Ebu Dâvud, Tıbb 11, [3874])

كَلَّ شَيْءٌ بِقَدْرِ حَتَّى الْعَجْزِ وَالْكَيْسِ⁶⁹

1. Mü'min olan kişiler itmek gerekdür i'tikâd
Her ne iş kim işlenür 'âlemde taqdîr iledür
2. Tâ ki temyîz ü belâgat 'aql ü dâniş 'aciz ü kibr
Cümle taqdîründür iş şanma ki tedbîr iledür

مَنْ دَلَّ عَلَى عَمَلٍ فَلَهُ أَجْرُ فَاعِلِهِ⁷⁰

1. Her kişi bir hayr işe itse delâlet lâ-cerem
Ol kişi ol hayr işi iden gibi bulur şevâb
2. Cehd kııl hayrât-ıla hayrâta ol dâ'im delîl
Tâ ki maḥrûm olmayasın hayrdan min-küllî bâb

لَا يَمُوتَنَّ أَحَدٌ إِلَّا بِحَسَنِ الظَّنِّ بِاللَّهِ⁷¹

1. Mü'min olan dâ'imâ ḥavf [u] recâ içre olur
Lîk ölmek ḥâli geldükde recâ ğâlib gerek
2. Ne kadar ğarḳ-ı günâh olsa kişi ol ḥâlde
Ḥüsn-i zann idüp Ḥaḳuñ⁷² ğufrânına ṭâlib gerek

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَبْدٌ إِلَّا بِأَمْنٍ جَارِهِ بِوَأْتِئِهِ⁷³

1. Dostlarla hoş diril hem-sâyeñi incitme kim
Kendü cānuña cefâ eylerseñ ey ehl-i yaḳîn
2. Añla bu remzi ki girmez cennete ol kişi kim
Olmaya hem-sâyesi anuñ cefâsından emîn [7a]

⁶⁹ "Her şey kadere göredir. Hatta acizlik ve zindelik de." (Müslim, K.el-Kader 18, [2655])

⁷⁰ "Kim iyi bir işe sebep olursa onu gerçekleştirenin ecrini alır." (Sunenu İbni-Mâce 203, 206, 207)

⁷¹ "Sakin sizden biriniz Rabb'ine hüsnü zanda bulunmadığı halde ölmesin." (Müslim, Cenne, 83.)

⁷² Aslı "Ḥaḳḳuñ" olan bu kelime vezin icabı "Ḥaḳuñ" şeklinde metne alındı.

⁷³ "Komşusu, zararından emin olmayan kimse cennete giremez." (Buhari, Edeb 29; Müslim, İman 73)

كفى بالمرء كذبا ان يحدث بكل ما سمع⁷⁴

1. Her ne deñlü şādık u doğru olursa bir kişi
Söylemekleñ her iřitdügin yeter aña yalan
2. Sözlere ehl-i cihānuñ ekşeriyā kizb olur
Pes ne lāzım söylemek her sözi ey şāhib-beyān

يَحْسَبُ امْرِيٍّ مِّنَ الشَّرِّ اَنْ يَّخْفَرَ اَخَاهُ الْمُسْلِمَ⁷⁵

1. Şöyle bil bir ādeme yeter yaramazlık bu kim
Kaşd idüben bir Müsülmān kardeşı taħķir ide
2. Hor görme kimseyi kendüñden ařlā tā ki Haķ
Rüz-ı maşşerde saña ta'zīm idüp tevķir ide

يكون كنزا احدكم شجاع اقرع⁷⁶

1. Māl kim cem' eyledüñ bunda zekātın virmedüñ
Ol 'azāb itmege saña āhiretde mār olur
2. 'Ākil iseñ māl-i dünyādan vefā umma göñül
Mār hergiz ādemođlanına şanma yār olur

يغفر للشهيد الا الدين⁷⁷

1. Deynden ğayrı řehidüñ her günāhı 'afv olur
Kimsenüñ haķķın ķoma boynuñda vü eyle edā
2. Haķķ-ıla ķul ortasındaki güneş hep 'afv olur
Lik haķķ-ı 'abd olursa mağfiret ķılmaz Ĥudā

اِنَّ اللهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ اِلَّا طَيِّبًا⁷⁸

⁷⁴ "Kişiye, yalan olarak, her duyduđunu anlatması yeter!" (Müslim, Mukaddime 5)

⁷⁵ "Müslüman kardeşini hor görmesi kişiye kötülük olarak yeter." (Müslim, Birr 32, Ebû Dāvud, Edeb 35)

⁷⁶ "Biriktirdiđiniz hazineleriniz [kıyamet gününde] korkunç bir yılan olacaktır." (el-Elbānî, *Silsiletü's-sahîha*, 2/93)

⁷⁷ "Şehidin borç hariç [tüm günahları] bağışlanır." (Müslim, K. İmārat, 3497)

⁷⁸ "Şüphesiz ki Allah tayyibdir, tayyib şeyleri kabul eder." (Müslim, 1015/65)

1. Çünkü tayyibdür İlahu'l-'âlemîn ey ehl-i zevk
Lâyık olmaz Hakkâ illâ tayyibîn ü tâhirîn
2. Levh-i mahfûz-ı hakâyıkda oğundı bu kelâm
El-ḥabîşâtü'l-ḥabîşîn tayyibâtü't-tayyibîn

يبعث كلَّ عبد على ما مات عليه⁷⁹

1. Ey birâder kendüñe ḥayr işi dâ'im pîşe kı
Naql idesin tâ ki dünyâdan eyü a'mâl-ile
2. Sen muḥarrer bil bunı her kı ki dünyâdan gider
Her ne hâl-ile giderse ḥaşr olur ol hâl-ile

سبق المفردون⁸⁰ [7b]

1. Zıkr-i Hakkdan gayrıya olmaya enîs şöyle bil
Sebkat itdi cümle 'âlemden şular kim ferd olur
2. Ya'nî Hakk zıkrinden artuk nesneye virmez vücûd
Kaḥpe zen dünyâya meyl itmez şular kim merd olur

هلك المتطعون⁸¹

1. Söylemek ḥadden aşurma sözüñi ey ehl-i kâl
Yaḥşı söyle söz içinde herze vü hezyânı⁸² kı
2. Kim helâk idüp ziyân eyler saña faḥş ü fücûr
Gitmesün göñülden imânuñ yalan eymân[ı] kı

الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر⁸³

1. Didi faḥru'l-enbiyâ kim işbu dünyâ-yı denî
Kâfire cennetdür ammâ mü'minüñ zindânıdur

⁷⁹ "Her kul öldüğü hal (amel) üzere diriltilir." Müslim, Cennet 83

⁸⁰ "Müferridûn (Allah'ı çok zikredenler), öne geçti." (Müslim, Zikir 4)

⁸¹ "Söz ve davranışlarında ileri gidip haddi aşanlar helâk oldular." (Müslim, İlim 7; Ebû Dâvûd, Sünnet 5)

⁸² Aslı "hezeyân" olan bu kelime vezin icabı "hezyân" şeklinde metne alındı.

⁸³ "Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir." (Müslim, Zühid, 1; Tirmizi, Zühd:16)

2. Muẓtaribdür dā'imā mü'min ḥalāş olmağ diler
Ḥubb-ı dünyā kāfirūñ ḥod dīni vü imānidur

من غشنا فليس منا⁸⁴

1. Şol kişi kim eyleye mü'minlere mekr ü ḥiyel
Ol kişi bizden degüldür didi sulţān-ı Ḥudā
2. Ya'nī ḥaşr olmaz bizimle ol münāfiğdur didi
Sen bizi mekr ü ḥiyelden kıl cüdā yā Rabbenā

من بطائه عمله لم يسرع به نسبه⁸⁵

1. Ḥağ yolında bir kişi ger kıya kibr ü 'amel[i]
İlerü iletmez ol bī-çāreyi aşlā neseb
2. Aşşı kılmaz devlet-i dünyā ger olmasa 'amel
Pes neseb faḥrını terk it eyle taḥşīl-i ḥaseb

[Der-kenār]

li-'İlmī

1. Diler-iseñ teferruğ aqrāndan
Şāliḥ ol ḥāşıl eyle faẓl-ı edeb
2. Cehl-ile fışkuñ idicek te'hīr
Seni taqdīm kılmaz aşl u neseb

من قتل دون ماله فهو شهيد⁸⁶

1. Bir kişi bu niyyete ḥıfz eylese emvālını
Tā ki rızq-içün varup nā-merde muḥtāc olmaya
2. Māli üzre ölür-ise ol kişi olur şehīd
Pes oñat fikr eyle dīn nağdini tārāc olmaya

لو كشف الغطاء ما زدت يقينا⁸⁷

⁸⁴ "Bizi aldatan bizden değildir." (Müslim, İman 164, Fiten 16)

⁸⁵ "Bir kişiyi ameli yavaşılatırsa nesebi hızlandırmaz" (Müslim, Zıkr 38 (2699), Ebû Dâvud, edeb 68 [494])

⁸⁶ "Her kim malı uğruna ölürse o kişi şehittir." (Ebû Dâvud, 4772)

1. Başa vardum 'ilm-ile el viridi gâiyât-ı kemâl
Cân göziyle gördüm ü bildüm Hâkı⁸⁸ 'aynu'l-yaķın [8a]
2. Ger kıyâmet kopa vü ref' ola yetmiş biñ hiçâb
Hiç yaķınüm zerrece olmaz ziyâd ey ehl-i dîn

الناس يناموا اذا ماتوا انتبهوا⁸⁹

1. Halk-ı 'âlem uyhuda 'ömr ise durmaz geçmede
Bu ne gâfletdür 'aceb vâ hasretâ vâ veyletâ
2. Lîk ölicecek uyanup bilür neye uğraduğın
Aşşı yok sermâye yok hâşıl telef cümle hebâ

الناس بزمانهم ائبه منهم بأبائهم⁹⁰

1. Bir zamândur şimdi kim dünyâya gelse bir oğul
Atalar halkını kor gözler zamâne 'âdetin
2. Kimi kim sevse zamâne her kişi anı sever
Kimi redd itse cihân dutarlar anuñ nefretin

ما هلك امرء عرف قدره⁹¹

1. Ger cihâni fitne vü gavgâ dutarsa ser-te-ser
Kendü miķdârını bilen kişiye irmez ziyân
2. Ol dutar mülk-i kanâ'atde ferâgat küşesin

⁸⁷ "Perde kalksa da benim yakinim artmıyor." Bu söz Hz. Ali'ye atfedilmektedir (bk. Sa'deddin Mes'ud et-Taftazânî, *Şerhu'l-makâsîd fi İlmî'l-keîâm*, Dârü'l-maarifi'l-nu'mâniye, Pakistan 1981).

⁸⁸ Aslı "Hakki" olan bu kelime vezin icabı "Haki" şeklinde metne alındı.

⁸⁹ "İnsanlar uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar." (İmam Gazâlî bu sözü, *İhyâ, el-Munkızu Min'ed Dalâl* gibi bazı kitaplarında senedsiz olarak Peygamberimizin sözü olarak nakletmiştir. el-Bânî, bu sözün Hadis olarak aslı olmadığını belirtmiştir. İrâkî, bu sözün Hz. Ali'ye nispet edildiğini söylemiştir. İbn-i Asâkir ise, bu sözü mevkûf olarak Hz. Ali'den rivâyet etmiştir. Meşhur olan görüşe göre bu söz, Hz. Ali b. Ebî Tâlib radiyallâhu anhu'ya nispet edilmektedir.)

⁹⁰ "İnsanlar babalarından ziyade zamanlarına benzerler." (Ebû Saîd bin el-A'râbî, *Mu'cemu İbn el-A'râbî*, Dâru İbnü'l-cevzî, Suudi Arabistan 1997, C. 2, s. 455.)

⁹¹ "Kendi kadrini bilen helak olmaz." (Bu söz Hz. Ali'ye atfedilmektedir.)

Nûh-ı vaqt oldur aña tûfân-ı miñnetden ne bāk

من عرف نفسه فقد عرف ربه⁹²

1. Kendüñe gel bir nefes gezme beyābānlarda kim
Şol ki bildi nefisini Rabbini bildi bī-gümān
2. Lü'lü'-i lālā dilerseñ kend'özün 'ummāna şal
Kûh-ı Kāfa gir eger 'Anqadan isterseñ nişān

المرء مخفى تحت لسانه⁹³

1. Ger dilerseñ bilesin māhiyyetin bir kişinün
Her kişi kendi dili altında bil pinhān imiş
2. Ger iyü söylerse bil kim kāmīl ü fāzıldur ol
Yaramaz söz söylese ħod ħükm it ki [yān] imiş⁹⁴

من عذب لسانه كثر اخوانه⁹⁵

1. Her kişinün ki dili tatlu ola ey ħoş-nihād
Her kişi qardaş olur aña vü yār-ı mihrbān
2. Ger dil-āzār ola toğmuş qardaşı ondan qaçar
Rāĥat olmaz dā'imā şavaş olur iş[i] hemān **[8b]**

ابشروا مال البخيل بحادث اوراث⁹⁶

⁹² “Kendini bilen Rabb’ini bilir.” (Hadis olup olmadığı konusunda tartışma vardır. İbn Teymiye bunun mevzu olduğunu söylerken, İbn Arabî bunun hadis olduğunu ve keşfen bunun sahih olduğunu gördüğünü söylemiştir. Edebu’d-din ve’ d-dünya kitabında benzer bir hadise yer verilmiştir. [bk. Aclunî, 2/262])

⁹³ “Kişi, dilinin altında gizlidir.” (Fahredden er-Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, Dâru İhyâu’t-turâsî’l-Arabî, Beyrut 1420 (H), C. 22, s. 42.)

⁹⁴ Yazmada dize “ĥükm it ki” ifadesi ile bitiyor. Devamında gelmesi gereken üç hece için derkenar olarak “bunad (?) imiş” şeklinde bir ifade yazılmıştır. Fakat buraya vezin ve kafiye gereği “.ân imiş” biçiminde bir ifadenin gelmesi gerektiğinden “yān (hezeyān) imiş” şeklinde metin tamiri yapıldı.

⁹⁵ “Dili tatlı olanın arkadaşı da çok olur.” Bu hadisin sahihliği tartışmalıdır (bk. Ahmed bin Mehmed, *es-Savâ’iku’l-muhrîka alâ Ehli’r-rafz ve’ d-Dalâl ve’z-Zındıka, Müessesetü’r-risâle*, Lübnan 1997, C. 2, s. 379).

⁹⁶ “Cimrinin mallarını yeni gelene veya varislerine müjdeleyin.” Bu hadisin sahihliği tartışmalıdır (Ahmed bin Mehmed, age, C. 2, s. 379).

1. Şol ḥasīs-i bed-güher kim yıgđı mālın cehl-ile
Vir beşâret aña tâ kim bile kendü hālını
2. Her ne cem' iderse bir gün yile virür rûzigâr
Yâḥûd ölür kendüsi vârişler alur mālını

لا تنتظر الى من قال و انظر الى ما قال⁹⁷

1. Ger ḥasīs ü ger şerîf ola kelâmuñ kâ'ili
Sen sözi söyleyene bakma sözine kıl nazâr
2. Niçe faḥr aşḥâb[1] var kim bir pula degmez sözi
Niçe faḥr ehli olur bir sözi dünyâlar deger

الجزع عند البلاء تمام المحنة⁹⁸

1. Bir belâ gelse başa hoşdur qatı şabr eylemek
Lîk derd üstine derd olur kılsañ ıztırâb
2. Biri budur kim ceza' kılduqça artar zaḥmetüñ
Bir belâ-yı miḥnet oldur kim qalursın bî-şevâb

Temme'l-ḥadîsî's-şerîf li-İlmî Efendi

Kaynakça

- Açıkgoz, Namık (2017). *Riyâzü's-şuarâ Riyâzî Muhammed Efendi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Akot, Bülent (2013). Mevlânâ İdris-i Bitlisî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Hadîs-i Çihil. *Journal of Islamic Research*, 24 (2), s. 71-84.
- Aksoy, Hasan (1997). Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 13-14-15, İstanbul, s. 121-130.

⁹⁷ "Kim söylemiş diye bakma; ne söylenmiş diye bak!" Bu hadisin sahihliği tartışmalıdır (Ahmed bin Mehmed, age, C. 2, s. 379).

⁹⁸ "İmtihan/belâ anında sabırsızlık göstermek tam bir musibettir." Bu hadisin sahihliği tartışmalıdır (Ahmed bin Mehmed, age, C. 2, s. 379).

- Aksoyak, İsmail Hakkı (Erişim Tarihi: 21.09.2017) "İLMÎ, Remzîzâde Mehmed Çelebi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sa_yfa=detay&detay=7222
- Aksu, Cemal (2004). Hanif'in Manzum Kırk Hadis Tercümesi Şerhi. *İlmî Araştırmalar Dergisi*, S. 17, İstanbul, s. 17-34.
- Avcı, İsmail (2016). 16. Asır Şairlerinden Lutfî'nin Manzum Kırk Hadisi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 18, s. 1-32.
- Aycibin, Zeynep (2007). *Katip Çelebi Fezleke (Tahlil ve Metin)*. Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başaran, Selman-M. Ali Sönmez (2001). *Hadis Usûlü ve Tarihi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Bayak, Cemal (2015). Sehmi ve Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercümesi. *Turkish Studies*, V. 10/8, Spring, s. 597-622.
- Bursalı Mehmed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. C. 1. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Çapan, Pervin (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî*. Ankara: AKM Yayınları.
- Çetinkaya, Bekir (2003). *İlmî Divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosya Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, Şener (2007). Mevlana'nın Mesnevi'sinin Türkçe Şerhleri Üzerine Bir Literatür Çalışması. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Eski Türk Edebiyatı Özel Sayısı, C. 5, S. 10, s. 469-504.
- Derdiyok, İ. Çetin (1996). Gül-i Sad-berk. *İslam Ansiklopedisi*. C. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 225-226.
- Dilçin, Cem (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Dilçin, Cem (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

- Donuk, Suat (2017a). *Hadaiku'l-hakaik fi Tekmileti's-Şakaik Nev'izade Atayı'nin Şakaik Zeyli*. C. 2. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Donuk, Suat (2017b). Remzîzâde İlmî ve Manzum Ferâiz'i. 1. *Uluslararası Demirci Sempozyumu*. Manisa: 12-14 Ekim 2017. s. 4-5.
- Ekşioğlu, Serap (2015). Şeyhi Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 3, S. 15, s. 378-387.
- Genç, İlhan (2000). *Esrar Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gıynaş, Kamil Ali (2012). Hilâlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi. *Turkish Studies*, V. 7/1 Winter, s. 1133-1157.
- İlmî. *Manzum Yüz Hadis Tercümesi* Ankara Milli Kütüphane Türkçe Yazmalar Koleksiyonu: 06 Mil Yz A 4274/1. s. 2b-8b.
- Kandemir, M. Yaşar (1997). Hadis. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 15. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları. s. 27-64.
- Kaplan, Yunus (Erişim Tarihi: 30.10.2017) "İLMÎ, İlmî Dede". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2218>
- Kaplan, Yunus (Erişim Tarihi: 31.10.2017) "İLMÎ, İlmî-i Nâzik". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2219>
- Karahan, Abdülkadir (1952). *Câmî'nin Erbaîn'i ve Türkçe Tercümeleri*, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası.
- Karahan, Abdülkadir (1954). *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Karahan, Abdülkadir (2002). Kırk Hadis (Türk Edebiyatı). *İslam Ansiklopedisi*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 470-473.

- Kardaş, Nevin vd. (2000). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. C. 2. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Kâtib Çelebi (2014). *Keşfü'z-zünûn an Esâmi'l-kütübi ve'l-Fünûn*. (çev. Rüştü Balcı). C. 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kesik, Beyhan (Erişim Tarihi: 30.10.2017) "İLMÎ, Mağnisavî Gınâyîzâde Abdullah İlmî Efendi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2142>
- Kılıç, Filiz (2010). *Âşık Çelebi Meşâirü'ş-şu'arâ*. C. 2. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmânî*. (haz. Nuri Akbayar). C. 3. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mutçalı, Serdar (1995). *Arapça – Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin. *Mecelletü'n-nisâb fi'n-Neseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü: 628, s. 323a.
- Oğuz, Serhat (2002). *İlmî Dede el-Mevlevî el-Bağdadi Hayatı Sanatı Eserleri ve Divanı (İnceleme ve Tenkitli Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, Abdülkadir (haz.) (1989). *Şakâik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri Şeyhî Mehmed Efendi Vekâiyü'l-fuzalâ*, C. 3. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özdemir, Mehmet (2016). Muhyî'nin Manzum Hadîs-i Erbaîn Tercümesi. *Journal of Turkish Language and Literature*, V. 3, Issue 1, Winter, s. 323-342.
- Öztoprak, Nihat (1993). *Klasik Türk Edebiyatında Manzum Yüz Hadisler*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Poyraz, Yakup (2014). Manastırlı Hasan bin Ali'nin Ehâdîs-i Erbaîn Adlı Manzum Kırk Hadis Tercümesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 14, S. 2, s. 109-135.

- Sevgi, Ahmet (1993). *Latîfî Subhatü'l-uşşâk (Manzum Yüz Hadis Tercümesi)*. Konya: Fotokopi 99 Yayınları.
- Sevgi, Ahmet (2000). *Molla Câmî'nin Erbaîn'i ve Türkçe Manzum Tercümeleri*. Konya.
- Tanyeri, M. Ali (1999). *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Terzi, M. Kemal (1987). Hadis ve Hadis'in İslâmî Hükümlerdeki Yeri ve Önemi. *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, C. XXIII, S. 4, s. 25-42.
- Tuğluk, İbrahim (1989). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şuarâ*. C. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tuman, Mehmet Nail (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. (haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı). C. 2. Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Yıldırım, Yusuf (2015). Hâkî'nin Manzum Kırk Hadis'i. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, C. 39, S. 1, s. 123-141.
- Yıldız, Alim (2003). Okçuzâde Mehmed Şâhî ve Manzum Kırk Hadis Tercümesi: Ahsenü'l-hadîs. *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XVII, s. 91-124.
- Yıldız, Alim (2011). Sirâcî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi. *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 1, s. 127-150.
- Yağcıoğlu, Songül Aydın (2016). Klasik Edebiyatla İlgili Teorik Eserlerde Kafiye Bahsinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. 26, S. 1, s. 127-170.
- Zavotçu, Gencay (2009). *Rıza Tezkiresi*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.